

2. Всеобщая история архитектуры. Том II. Архитектура античного мира (Греция и Рим) [Текст] / под ред. В.Ф. Маркузона; - М.: Стройиздат, 1973. – 712 с.
3. Введение в философию: Учебное пособие для вузов [Текст]: учебник / под общ. ред. акад. РАН, проф. И.Т. Фролова. – М.: Республика, 2003. – 523 с.
4. Город в Средневековой цивилизации Западной Европы. Том I. Феномен средневекового урбанизма [Текст] / под общ. ред. докт. ист. наук, проф. А.А. Сванидзе. – М.: Наука, 1999. – 390 с.
5. Элез Й. Проблема бытия и мышления в философии Людвиг Фейербаха [Текст] / Й. Элез; - М.: Наука, 1971. – 238 с.
6. Федоров Н.Ф. Философия общего дела. Том 1 [Текст] / Н.Ф. Федоров; М.: АСТ, 2003. – 704 с.

Abstract

The paper examines historical steps “humanity-nature-culture” relations development. The highlight is on the force influence of these relations on the city image and necessity to city landscape objects reorganization for forming this connection in the 21st century.

Keywords: *worldview, nature, city image, information society.*

Анотація

В статті висвітлюються історичні етапи розвитку відносин «людина-природа-культура», ступінь впливу цих відносин на образ міста, а також необхідність реорганізації ландшафтних об'єктів міста для формування цього зв'язку в ХХІ столітті.

Ключові слова: світогляд, природа, образ міста, інформаційне суспільство.

УДК 711:314

А.Ю. Дмитренко,

к.т.н., доцент

Полтавський національний технічний університет

імені Юрія Кондратюка

СТАЛИЙ РОЗВИТОК НАСЕЛЕНИХ МІСЦЬ: ДЕМОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація: У статті розглядаються можливі стратегії забезпечення сталого розвитку населених пунктів відповідно до тенденцій зміни чисельності їх населення та інтенсивності використання їх території.

Ключові слова: сталий розвиток, населений пункт, щільність населення, демографічна ситуація

Актуальність теми. Проблеми сталого розвитку населених місць є складовою частиною забезпечення сталого розвитку країни в цілому, тому їм приділяється значна увага як у світі, так і в Україні. У відповідній Концепції, затвердженій Верховною Радою України ще 1999 р., це поняття визначене як «соціально, економічно і екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь» [1]. Хоча Концепція розрахована на 15 – 20 років (до 2016 – 2020 рр.), вже зараз можна констатувати, що більшість проблем розвитку населених місць, згадані в ній, не лише збереглися, але й поглибилися. У той же час слід констатувати, що вплив довготермінової депопуляції України [2] на розвиток міських та сільських поселень досі адекватно не відображено у планах їх перспективного розвитку (в т.ч. й у містобудівній документації).

Аналіз досліджень та останніх публікацій. Питання стратегії сталого розвитку на рівні України досліджували В.В. Волошин, Н.М. Гордієнко, О.І. Гордієнко, Є.Є. Ключніченко [3, 4], економічні аспекти на регіональному рівні – Л.І. Турчанінова [5]. Дослідженню урбанізаційних процесів присвячені роботи І.І. Устинової [6]. Містобудівні критерії сталого розвитку населених пунктів аналізували А.М. Плешкановська, І.В. Стародуб [7, 8], показники землекористування – О.С. Петраковська [9]. Проте демографічний аспект стратегій сталого розвитку населених місць залишається недостатньо дослідженим.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Тематика статті пов'язана з основними положеннями Концепції сталого розвитку населених пунктів України та виконана в рамках держбюджетної теми кафедри архітектури будівель та містобудування ПолтНТУ «Гуманізація середовища життєдіяльності людини».

Мета статті. Виявлення впливу демографічних факторів на забезпечення сталого розвитку населених місць.

Виклад основного матеріалу. Існують численні визначення поняття сталого розвитку населених місць, проте усі вони включають у себе збалансований розвиток різних підсистем поселення. Розглядаючи населення як складову демоекосистеми на рівні окремо взятого населеного пункту (міського чи сільського поселення), слід визнати, що зміна його чисельності має вчасно відображатись у функціонально-планувальній організації населеного пункту.

У країнах ЄС одним з індикаторів сталого розвитку населених пунктів є раціональне використання земельних ресурсів [10], яке опосередковано виражається через щільність населення на території поселення.

Довготерміновою реальністю України є скорочення чисельності населення – як міського, так і сільського [2]. Проте практично не спостерігається

затвердження меж міст, які передбачають зменшення їх території. Значення мають також темпи зміни складових демоекосистеми, при яких система зберігає внутрішню стійкість. І.І. Устінова висунула гіпотезу, що поселення як демоекосистема зберігає внутрішню стійкість, якщо кількісно його складові змінюються не більше, ніж на 1% за рік [6]. Стосовно населення це означає, що сталий розвиток поселення за рахунок власних ресурсів можливий, якщо приріст / зменшення населення за рік знаходяться у вказаних межах.

За період 2005 – 2015 рр. міське населення скоротилося на 2,27 %, а сільське – на 7,73 % [11] (при підрахунку не враховувались демографічні зміни, спричинені тимчасовою окупацією АРК та окремих районів Донецької і Луганської областей, які є предметом окремого дослідження). Кількість міст при цьому навіть зросла – з 456 до 460. У той же час адекватних змін територій населених пунктів за цей період не відбулося. Звичайно ж, наведені дані є усередненими. Побіжний аналіз на прикладі міст – обласних центрів [12] свідчить, що ситуація в різних містах України суттєво відрізняється (таблиця 1). Навіть на такій незначній вибірці простежується залежність між щільністю населення та його відносним приростом за досліджуваний період. Подібна залежність не є лінійною, адже має значення, функціональне призначення територій, включених у межі міста, те, як формувалось його теперішнє населення, регіональні відмінності [13].

Можна виділити кілька груп міст за сполученням цих двох ознак.

1. Відносно компактні міста з щільністю населення понад 3000 чол./км², де спостерігається приріст населення або зменшення нижче середнього по Україні (Вінниця, Житомир, Київ, Луцьк, Львів, Одеса, Рівне, Сімферополь, Тернопіль, Ужгород, Харків). Як правило, це багатопрофільні міста, без значної кількості шкідливих виробництв, потребуючих санітарно-захисних зон (СЗЗ) великого розміру, де приведення розміру території у відповідність до чисельності населення не є актуальним.

2. Відносно компактні міста з щільністю населення понад 3000 чол./км², де темпи скорочення населення перевищують середній рівень по Україні (Чернігів, Черкаси). Пристосування до скорочення чисельності населення тут може відбуватися без суттєвого зменшення території міста, за рахунок змін у транспортній та соціальній інфраструктурі.

3. Міста з відносно низькою щільністю населення (від 2000 до 3000 чол./км²), де темпи скорочення населення більше ніж у 1,5 рази перевищують середній рівень по Україні (Донецьк, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Кіровоград, Полтава, Суми, Херсон). Ці міста мають різне функціональне призначення «надлишкових» територій: промислові підприємства з великим розміром СЗЗ, транспортні вузли та

споруди зовнішнього транспорту, малоповерхова житлова забудова, природні компоненти тощо.

Таблиця 1

Зміни населення за період 2005 – 2015 рр. та використання території міст

Місто	Площа, км ²	Щіль- ність населення станом на 2015 р., чол./км ²	Населення на 01.01.2005, тис. осіб	Населення на 01.01.2015, тис. осіб	Приріст населення за період 2005 – 2015 рр., %
Вінниця	113,6	3278,91	360,241	372,484	3,40
Донецьк*	358,0	2615,24	999,975	936,257*	-6,37
Дніпропетровськ	405,0	2443,87	1047,347	989,769	-5,50
Житомир	61,0	4425,28	275,938	269,942	-2,17
Запоріжжя	334,0	2281,42	794,687	761,993	-4,11
Івано-Франківськ	83,73	2729,91	220,721	228,575	3,56
Київ	847,66	3407,0	2666,401	2887,974	8,31
Кіровоград	103,0	2255,48	245,869	232,314	-5,51
Луганськ*	286,2	1460,482	452,789	417,990*	-7,69
Луцьк	42,0	5169,12	202,915	217,103	6,99
Львів	182,01	4007,63	733,728	729,429	-0,58
Миколаїв	260,0	1902,93	509,011	494,763	-2,8
Одеса	162,42	6258,56	1007,131	1016,515	0,93
Полтава	103,0	2863,71	309,960	294,962	-4,84
Рівне	63,0	3962,52	247,870	249,639	0,71
Сімферополь**	107,41	3149,79	341,599	338,319**	-0,96
Суми	95,39	2816,25	282,198	268,642	-4,8
Тернопіль	72,68	2996,32	220,720	217,773	-1,34
Ужгород	31,56	3660,33	116,718	115,520	-1,03
Харків	350,0	4151,11	1464,740	1452,887	-0,81
Херсон	145,0	2044,47	319,278	296,448	-7,15
Хмельницький	93,05	2877,32	255,902	267,735	4,62
Черкаси	69,0	4127,04	293,271	284,766	-2,9
Чернівці	153,0	1727,67	242,250	264,333	9,12
Чернігів	79,0	3692,75	300,497	291,727	-2,92

Примітки: * - дані є орієнтовними; ** - дані наведено на початок 2014 р.

Відповідно підвищення якості життя та раціональне використання земельних ресурсів мають забезпечуватися в різний спосіб. Серед можливих шляхів – перепрофілювання недіючих промислових виробництв, інтенсифікація використання території в межах міста, частковий перегляд міських меж, розвиток природних компонентів (зі зміною функціонального призначення та режиму використання існуючих територій).

4. Міста з низькою щільністю населення (менше ніж 2000 чол./км²), де темпи скорочення населення незначно (в 1,1 – 1,2 рази) перевищують середній рівень по Україні (Миколаїв). Першочергове значення тут мають зміни у соціальній та транспортній інфраструктурі, а перегляд існуючих міських меж є другорядним заходом.

5. Міста з низькою щільністю населення (менше ніж 1500 чол./км²), де темпи скорочення населення більше ніж у 3 рази перевищують середній рівень по Україні (Луганськ). У таких містах неминучим є перегляд існуючих меж з можливим зменшенням їх території, перепрофілювання промислових виробництв. Стосовно конкретно Луганська (як і інших подібних міст, що знаходяться на тимчасово непідконтрольній території) має бути розроблено окремий комплекс заходів.

Слід зазначити, що зменшення чисельності міського населення поки що не сягнуло того рівня, коли актуальним стане питання про критичну кількість населення в окремо взятому місті.

Як неодноразово зазначалося, процес скорочення сільського населення йде випереджаючими темпами стосовно скорочення території сільських поселень та їх кількості [15]. Так, за період 2005 – 2015 рр. кількість сільських поселень зменшилася всього лише на 0,69 % (з 28585 до 28388). У сільських поселеннях в умовах стрімкої депопуляції подекуди щільність населення в межах поселення лише незначно (в 1,2 – 1,4 рази) перевищує середню щільність населення по області, тобто поселення фактично «розчиняється» в довкіллі. Для таких поселень актуальними є перегляд їх меж та подекуди дефрагментація на кілька окремих поселень. В умовах перспективного укрупнення сільських територіальних громад роль окремо взятого сільського поселення зменшується, і такі заходи не вплинуть негативно на умови проживання сільських мешканців. Як показує аналіз розвитку сільського розселення в найбільш проблемних з демографічної точки зору областях України (Полтавської, Сумської, Чернігівської), при зменшенні населення в окремо взятому сільському поселенні нижче позначки 500 осіб темпи депопуляції в ньому різко зростають і організація трудових та культурно-побутових зв'язків у ньому може бути вирішена лише на міжпоселенному рівні – на рівні укрупненої територіальної сільської громади.

Висновки. З точки зору сталого розвитку населеного пункту зменшення чи збільшення чисельності населення у ньому саме по собі не є абсолютно негативним

чи позитивним явищем – основне значення має збалансованість усіх елементів демоекосистеми на цьому рівні – населення, природного та антропогенного середовища та якість життя населення. Наявність «надлишкових», неефективно використовуваних територій та інженерно-транспортних комунікацій призводить до збільшення витрат на їх утримання і сприяє прискоренню темпів депопуляції, в той час як раціональне використання територіальних та ресурсів та інфраструктури можуть сприяти стабілізації і навіть деякому зростанню населення. Для багатьох регіонів України на сучасному етапі розвитку збільшення природних компонентів в територіальній структурі міста за рахунок не використовуваних територій іншого призначення слід розглядати як позитивне явище, навіть якщо вони формально не зменшують території поселення, адже витрати на утримання території та інфраструктури при цьому зменшуються.

Література:

1. Концепція сталого розвитку населених пунктів (схвалено Постановою Верховної ради України від 24 грудня 1999 р. № 1359-XIV) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>
2. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів) / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е. М. Лібанової. – К. : Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
3. Концепція сталого розвитку України / Волошин В. В., Гордієнко Н. М., Горленко І. О. та ін. – К., 1997. – 17 с.
4. Ключніченко Е. Е. Стратегія забезпечення сталого розвитку // Коммунальное хозяйство городов : науч.-тех. сборник, Выпуск 36, серия: архитектура и технические науки, «Техника», Киев. – 2002. – С. 8 – 13.
5. Турчанінова Л. І. Моделювання процесу сталого регіонального розвитку / Л. І. Турчанінова, С. В. Мартиненко-Демянчук // Містобудування та територіальне планування : наук.-тех. збірник / Відпов. ред. М. М. Осетрін. – К., КНУБА, 2008. – Вип. 29. – С. 414 – 417.
6. Устінова І. І. Етно- та урбогенез у контексті енергетичних теорій фізики / І. І. Устінова // Містобудування та територіальне планування : наук.-тех. збірник / Відпов. ред. М. М. Осетрін. – К., КНУБА, 2008. – Вип. 29. – С. 418 – 422.
7. Плешкановська А. М. Містобудівні критерії забезпечення сталого розвитку населених пунктів / А. М. Плешкановська // Коммунальное хозяйство городов : научно-технический сборник. – К. : Техника, 2002. – Вип. 36. – С. 22 – 25.
8. Стародуб І. В. Розвиток сельбищних територій українських міст в сучасних умовах / І. В. Стародуб // Містобудування та територіальне

планування : наук.-тех. збірник / Відпов. ред. М. М. Осетрін. – К., КНУБА, 2014. – Вип. 53. – С. 515 – 521.

9. Петраковська О. С. Стале землекористування – індикатор сталого розвитку населених пунктів / О. С. Петраковська // Містобудування та територіальне планування : наук.-тех. збірник / Відпов. ред. М. М. Осетрін. – К., КНУБА, 2008. – Вип. 29. – С. 250 – 255.

10. European Common Indicators. Towards a Local Sustainable Profile / Ambiente Italia Research Institute. – Milano, Italy, 2003. – 211 p.

11. Розподіл наявного населення на початок року [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України // Демографічний паспорт території. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/statfile1_c_files/pasport.files/pasport/00/00_02_01.htm

12. Population statistic in Eastern Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pop-stat.mashke.org/ukraine-cities.htm>.

13. Дмитренко А. Ю. Демографічні та екологічні передумови стратегії територіального планування в різних регіонах України / Дмитренко А. Ю. // Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. збірник / Відпов. ред. М. М. Осетрін. – К. : КНУБА, 2010. – Вип. 38. – С. 127 – 137.

14. Дмитренко А. Ю. Перспективи ефективного використання сільських територій України в умовах депопуляції / Дмитренко А. Ю. // Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. збірник / Відповід. ред. М. М. Осетрін. – К., КНУБА, 2015. – Вип. 55. – С. 128 – 134.

Abstract

The possible strategies of providing of inhabited localities sustainable development according to their population changes trends and use intensity of their territories have been consider in the article.

Key words: sustainable development, inhabited locality, population density, demographical situation

Аннотация

В статье рассматриваются возможные стратегии обеспечения устойчивого развития населенных пунктов в соответствии с тенденциями изменения численности их населения и интенсивности использования их территории.

Ключевые слова: устойчивое развитие, населенный пункт, плотность населения, демографическая ситуация